

O smyslu dějin české filosofie aneb za co může Jiří Gabriel

On the Significance of the History of Czech Philosophy – What to Blame Jiří Gabriel For

Petr Jemelka

Následující esej připomíná na pozadí otázky studia dějin české filosofie významné životní výročí historika českého myšlení Jiřího Gabriela

S českou filosofií je problém. Existuje – či není? Byla – či nebyla? A konečně: bude – či nebude? Otázkou nesčetněkrát položenou je tak především to, zda má smysl o nějaké české filosofii uvažovat a mluvit. Anebo také – proč se jí zabývat?

Takové tázání se otáčí v našem prostředí už od čtyřicátých let předminulého století. Kladná i záporná odpověď na tyto otázky mají nesporně své emočně zabarvené pozadí sympatií či antipatií. Neměli bychom také ztrácet ze zřetele, že i případná záporná odpověď vyžaduje alespoň minimální rozhled po tématu. Nestačí se jen tak spokojit s prostým tvrzením, že česká filosofie byla a je ve všech dobách bagatelní a pramálo originální záležitostí. K tomu např. J. Zouhar uvádí:

Já se zabývám filosofií devatenáctého a dvacátého století. A tam pokud jde o českou filosofii, stojí na jedné straně názor Podivna – to jsou ti tři autoři, kteří se rozhodli pošpinit výkon našeho národa, a ti se vyjadřují o české filosofii na konci devatenáctého století nejenom s despektem, ale velmi pohrdlivě a v tom svém díle otevřeně říkají, že tady vlastně žádná filosofie nebyla a není, že to, co se vydává za filosofii, jsou v podstatě jakési amatérské pokusy něco formulovat, ale že to nejsou skutečně filosofické otázky ani filosofické odpovědi.¹

1 PETRŽELKA, J. Rozhovor s..., s. 53.

V této souvislosti si můžeme oprávněně položit i otázku, jaká je motivace těch, kdo ono negativní stanovisko zastávají. Může jít o prosté ignoranství, o snahu komusi se zavděčit či o poněkud masochistické „letní přemítání“ o údajné typické české malosti. Takové motivy jsou ale stejně odpudivé jako opačné nabubřelé heroizování historie v podobě panoptika údajných mučedníků a velikánů, z nichž jsou učiněny muzejní exempláře:

Existuje cosi, jakýsi český démon nebo nějaká kletba. Představte si tu zcela zvláštní krutost: vyjmouti třeba z naší historie člověka a nacpati ho ideou, ideovostí, moralismem, ctností, politikou; ale běda! Ten člověk byl doposud živý a umřel teprve při svém vycpávání. Ale není to krutost; je to tedy snad nedostatek hmatu pro život, pro teplotu, pro nevychladlé organismy? Je to jakýsi český démon (a nyní může následovat řada příkladů z včera a dnes). Je to zvláštní, co se u nás podniká s historií: je to jakési revakcinování národních ideovostí; a následkem tohoto vočkování se z nich všeobecně stávají jakási obětní, oltářní zvířata...²

Vraťme se k otázce, zda může být zájem o českou filosofii a její dějiny skutečně k něčemu dobrý. A v přiznané pozitivní zastávané pozici se pokusme o nastínění některých důvodů, proč považujeme zkoumání české filosofie za smysluplné.

Má-li pro filosofii značný a nezpochybňovaný význam studium jejích dějin, pak i užší pohled na dějiny našeho myšlení může přinášet zajímavá zjištění o konkrétních podobách toho, jak se naši myslitelé vyrovnávali s dobově aktuálně řešenou filosofickou problematikou,³ popř. i s otázkami z dalších oblastí (vědy, náboženství, umění atd.). Pozoruhodné jsou nepochybně i souvislosti s politickým vývojem⁴ a širší společensko-kulturní kontext vůbec. Tato zjištění mohou být přímá jak pro oblast teoretickou, tak i pro sféru studia filosofie, ale i etiky, estetiky, historie atd.

[...] i když na jedné straně ten Podiven tam nenajde nikde ani chlup, tak na druhé straně je tam to, co napsala Jiřina Popelová: Ano, jsou tady dlouhá období, kdy jako by v Čechách žádná filosofie neexistovala. Ale [...] každá doba má nějaký filo-

2 ČAPEK, K. – ČAPEK, J. Poznámky o Jánoškovi..., s. 75.

3 Zajímavost nepostrádají ani konkrétní (např. osobní) kontakty a vazby mezi našimi a zahraničními autory; nepřímým důkazem o existenci autentické české filosofie tak může být např. i odkaz na 8. světový filosofický kongres, který se konal v Praze roku 1934.

4 Viz např. tematická nosnost reflexe teorie demokracie u Masaryka nebo ve skladebné filosofii J. L. Fischera aj.

sofický potenciál [...] Čili Popelová jako by to vnímala tak, že každá doba je prostě nějak filosoficky těhotná, ale může to – když je filosofie slabá nebo o ni nikdo nestojí – být vyjádřeno i v jiných formách.⁵

Lze také upozornit, že orientace v domácí filosofii a její historii je součástí toho, co můžeme souhrnně označit za utváření a kultivaci identity – ve smyslu identity národní i individuální. Studium naší filosofie jako součásti duchovní kultury tak přispívá k porozumění dějinným, ideologickým a politickým kontextům, které se pojí i k takovým pojmům, jako je např. národ či státnost. Je součástí udržování toho, co lze považovat v širším smyslu za *paměť* a vědomí souvislostí. Jde o cestu lepšího porozumění sobě samým a nepodléhání jednostranným zkreslujícím interpretacím historie i dnešní situace.

Připustit ovšem můžeme i některé poněkud méně vznešené, o to však praktičtější motivy. Svoji roli v probouzení zájmu o filosofické otázky tak např. může u studentů sehrát i jazyková dostupnost původních pramenů nebo vazba k regionu. A také to, že pořád ještě lze nacházet autory a díla stojící dosud stranou pozornosti, a přesto něčím pozoruhodné (což v případech oněch „velkých“ dějin filosofie je přece jen méně pravděpodobné). U Platóna či Kanta se těžko přihodí, že badatel nalezne v knihovně dosud nerozřezaný původní text (vlastní zkušenost). Nepříliš originálních diplomových prací o velkých filosofech jsou ve světě každý rok obhajovány stovky, ale práce o některém z domácích autorů bude pravděpodobně na delší čas jediná. I student tak může na vlastní kůži zažít badatelské dobrodružství a odhalit zajímavé historické detaily.

* * *

Na tomto místě si dovoluji do těchto velmi obecných (a mnohokrát již opakovaných) poznámek na obranu české filosofie poněkud drze vložit osobní pohled. Za zájem o filosofii (a tu českou obzvláště) vděčím osobnostem a vlídnému prostředí brněnské katedry. Letos jubilující Jiří Gabriel byl oním původním iniciátorem onoho zmíněného dobrodružství, které mi vydrželo až dodnes.

Když jsem byl ve druhém ročníku, na naší katedře vznikl kolem Jiřího Gabriela kroužek dějin české filosofie. Bylo nás tuším šest⁶ a začali jsme pracovat na soutěžních pracích (SVOČ). A tu jeden z kolegů mimo tuto

5 PETRŽELKA, J. Rozhovor s..., s. 56.

6 Daša Pešková, Katka Baumgartnerová, Yveta Piňosová, Helena Bretfeldová, Roman Frečer a já.

skupinku utrousil odmítavou poznámku, že snad ani žádná autentická česká filosofie není. A já si v té chvíli pomyslel – jak to můžeš tvrdit, když se tím nezabýváš? I tohle přispělo k mému rozhodnutí, že filosofie se mi nakonec líbí více než souběžně studovaná biologie. A že česká filosofie je zajímavá a zábavná (a s tou biologií se koneckonců poměrně zhusta potkává...).⁷

Za to všechno může nepochybně právě Jiří Gabriel. A nejen on může i za to, že jsme se začali na katedře cítit dobře a že jsme se učili mít rádi a současně respektovat a ctít náš obor a lidi s ním spojené. Že jsme zažili exkurze i legendární Gruzii a Kyjev, podíleli se na pořádání katedrových výročních akcí nebo kompletování připravovaných publikací. Od SVOČek jsme dospěli nakonec k diplomkám, ale i (a to ještě jako studenti) k prvním odborným publikacím a vystoupení na konferenci.⁸

Za tohle životní nasměrování patří J. Gabrielovi můj velký dík – a v tyto dny i přání všeho dobrého k úžasnému životnímu jubileu.

Douška takřka numerologická – aneb Co neví ani B. H.

Před deseti lety se v tomto časopise sešly příspěvky, které byly motivovány osmdesátinami Jiřího Gabriela. Břetislav Horyna zde nabídl zvláště laděný text s určitým astronomickým leitmotivem cesty světla časem. Tento text je ovšem i jinak výjimečný, neboť jeho autor tu dokázal přiznat, že něco neví (sic!).

O Jiřím Gabrielovi například nevím, zda umí plavat. Nikdy mne nenapadlo, abych se ho na to zeptal, i když udržet se na hladině může být někdy docela důležitá věc. Vím, že neumí proplouvat. Na to jsem se ho nemusel ptát, protože jsem to viděl.⁹

Aspoň v této věci jsem na tom lépe. Já totiž vím. Vím, že Jiří Gabriel plavat umí. Jistou indicií by mohlo být to, že (jak je všeobecně známo) i Jiří Gabriel byl na vojně. Ovšem navíc mohu místopřísežně svědecky tuto Gabrielovu *kompetenci* potvrdit. Při studentské výměně na Ukrajině (kde s námi byl právě Jiří Gabriel) jsme se koupali jak v Dněpru, tak i v moři v Oděse. A dokonce

7 Rádl, Mareš, Úlehla...

8 Viz blok studentských příspěvků in GABRIEL, J. (ed.). *Jiřina Popelová – filozofka a učitelka filosofie*. Brno: UJEP 1984.

9 HORYNA, B. Světlo letí..., s. 75.

mi Jiří Gabriel pohrozil podmíněčným vyloučením ze studia, budu-li cákat. Tak jsem raději necákal, ve studiu vytrval – a mám to už na celý život.

Malým oslím můstkem se dostávám k oné „numerologii“. Onehdy jsem vystrachal svůj starý index. Nu a v něm jsem vyčetl, že mé studium oficiálně začalo zápisem (což samo o sobě není nijak převratné zjištění). Ovšem u toho zápisu jsem byl 22. srpna. Tedy v den, kdy pro nás tehdy ještě neznámý Jiří Gabriel slavil abrahámoviny.¹⁰

Takže, milý Jiří, děkuji.

A své „rodné“ brněnské katedře ze srdce přeji, aby ve víru „pěny dní“ tak úplně nezanevřela na českou filosofii. Byla by to škoda – i hanba.

Seznam použitých zdrojů

- ČAPEK, Karel – ČAPEK, Josef. Poznámky o Jánošíkovi. *Přehled*. 1910, 3(9), s. 73–75.
 HORYNA, Břetislav. Světlo letí rychlostí života. *Studia philosophica*. 2010, 57(1), s. 69–77.
 PETRŽELKA, Josef. Rozhovor s Janou Nechutovou a Janem Zouharem. *Studia philosophica*. 2019. 66(2), s. 42–57.

Prof. PhDr. Petr Jemelka, Dr.

Katedra občanské výchovy, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita
 Poříčí 31, 602 00 Brno, Česká republika
 1178@mail.muni.cz

10 To to uteklo – vždyť já Gabriela pamatuji ještě bez vousů.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

